

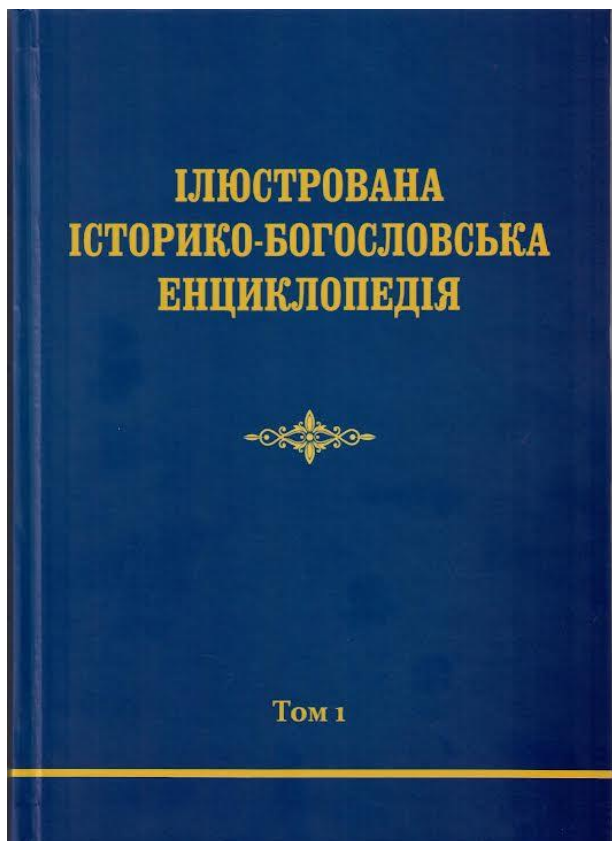
РЕЦЕНЗІЇ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2024. – Т. 50. – С. 173-175
DOI: 10.31861/mhpi2024.50.173-175

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2024. – Volume. 50. – pp. 173-175
DOI: 10.31861/mhpi2024.50.173-175

© Богдан Боднарюк¹

В традиціях українського енциклопедизму

Ілюстрована історико-богословська енциклопедія: в 4-х т./ редкол. В. О. Балух (голова), В. В. Коцур (заст. голови) та ін. Чернівці: Друк Арт, 2024. Т.1. 472 с.

Коли мова заходить про енциклопедичні видання, з пам'яті випливає відома давньогрецька пайдейя з її «навчанням у повному колі». В античному світі, як відомо, зібрана, упорядкована й систематизована інформація, зафіксована письмово, – носила назву «звід знань». Цей «звід» одночасно мав і науковий, і довідковий характер. Протягом наступних століть «формат» енциклопедій тематично, предметно й галузевоурізноманітнювався, разом зі змістовим наповненням та діапазоном тлумачень тих чи інших, вміщених в них дефініцій.

У середньовічну епоху, з її схоластичним мисленням, різноманітні знання найчастіше «концентрувались», зберігались й поширювались ерудованими вченими-енциклопедистами. Їхні твори мали різні назви – компендіум, зеркало, мануал, лексикон, а також

– різний аналітичний та інтерпретаційний рівень. Однак, кількість залучених термінів та якість обробленого матеріалу поступово зростали. Цілком природно, що зростав і кругозір читачів, підсилений інтелектуальними вимогами й звичайною цікавістю.

Ренесансні трансформаційні тенденції суттєво активізували процес накопичення, уніфікації та репрезентації розрізаних наукових знань. Як наслідок, у реформаційному XVI ст. з'являється саме поняття «енциклопедія» (або «циклопедія») з відповідною структурою типологізацією, рубрикацією, спеціалізацією; статті в ній розташовуються за принципом словникової абетки, а не за середньовічною системою ієрархічної сенсової значимості (метафізичної переваги). Надалі, упродовж XVII-XVIII ст. енциклопедії набувають вже того вигляду й того практичного призначення, які у цілому зберігаються і в наш час.

Разом з тим, домінуюча освітньо-просвітницька складова енциклопедій XVIII-XIX ст. обумовила їхню популярність серед освіченого міського населення, безсумнівну пізнавальну користь, нарешті – зростання попиту і наукової ваги. На межі XIX-XX ст. у багатьох європейських країнах й на північноамериканському континенті з'явилися власні національні енциклопедичні проекти; нестала виключенням і Україна. XX ст. в інформаційній площині без перебіль-

¹ Доктор історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: b.bodnariuk@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-2372-1754>.

шення можна назвати століттям багатотомних енциклопедій, енциклопедичних словників та численних довідникових видань.

Нині, коли добігає кінця перша чверть ХХІ ст. і перевага (пріоритетні позиції) у науковому світі значною мірою віддається широким можливостям мультимедійних технологій та залученню штучного інтелекту з його потенційними можливостями, – паперові спеціалізовані енциклопедії, тим не менш, на практиці ще зберігають свою актуальність, культуртрегерську орієнтацію й просвітньо-пізнавальні позиції.

В означеному контексті, отже, можна привітати поважний авторський колектив першого в нашій країні видання «Ілюстрованої історико-богословської енциклопедії» у чотирьох томах. Перший том побачив світ цього, 2024 року. На увагу, й це надзвичайно приємно визнавати, залуговує високий професіоналізм і фахова обізнаність авторів-укладачів.

Проект очолив доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України – Василь Балух (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича). До робочої групи увійшли: доктор історичних наук, професор, академік НАПН України Віктор Коцур (Університет Григорія Сковороди в Переяславі); доктор історичних наук, професор Віталій Коцур (Університет Григорія Сковороди в Переяславі); доктор філософських наук, доцент Микола Шкрібляк (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича); доктор історичних наук, професор Ігор Возний (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича); кандидат історичних наук, доцент Олексій Балух (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича); кандидат історичних наук і кандидат богословських наук, доцент Микола Щербань (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича); кандидат історичних наук і кандидат богословських наук, доцент Микола Лагодич (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича); кандидат історичних наук Ігор Луцан (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича).

Ознайомлення з текстом тому енциклопедії дозволяє констатувати: статті, розміщені за алфавітом, в якості довідкової функції з використанням ґрунтовного категоріально-понятійного апарату, – відображають сучасний рівень (і стан) знань, суджень, визначень, тлумачень та оціночних критеріїв з цілої низки наукових галузей гуманітарного спрямування – історії, теології, філософії, біографістики, релігієзнавства, культурології, мистецтвознавства. Крім того, всебічному витлумаченню піддаються поняття і терміни з таких суміжних наук як лінгвістика, діалектика, естетика, історіософія, психологія, соціологія, фольклористика.

Вдале синтезне використання авторами статей синхронічного й діахронічного підходів при визначенні етимологічної чи генезисної основи термінів, відчутно посилює аналітичний компонент енциклопедії. Так само імponує сама термінологічна палітра видання, яка охоплює – в межах перших п'ятьох літер українського алфавіту (від А до Ї) – багато конкретизованих дефініцій з біблеїстики, догматики, апокаліптики, екклесіології, джерелознавства, морального і пастирського богослов'я, патрології, аскетології, канонічного права, культово-обрядових практик світових релігій, літургії, агіографії, християнської пропедевтики.

Чимало статей у виданні автори присвятили теології катафатичній і апофатичній, апологетиці, герменевтиці й ісагогіці, есхатологічним та езотеричним вченням, іконографії, аспектам демонології, анґелології, гімнографії, каббалістики тощо.

Необхідно підкреслити, що розмітний та вельми цікавий фактологічний матеріал, постулати, доктрини, основи (канони) віровчення, твердження концептуального характеру, як і резюмуючі акцентуації, – висвітлюються, описуються й інтерпретуються з урахуванням конфесійної специфіки чи особливостей розгалуженої релігійної системи, духовно-світоглядних пріоритетів, етичних і ціннісних орієнтирів представників відповідних церковних структур, організацій та спільнот.

Крім загальнохристиянського цивілізаційного виміру й імґістральної православної ортодоксії (з її еретичними «відгалуженнями»), в статтях «Ілюстрованої історико-богословської енциклопедії» присутні – на рівні варіативних або альтернативних точок зору – космологічні й космогонічні моделі (конструкти) буттєвих реалій, етичних норм і сакралізованих умозорових побудов, з описом ритуалізованих теургічних приписів і регламентацій.

Не менш вдало й гармонійно автори інтегрують у статейні тексти пласт стародавніх міфів, легенд, передань, які органічно підсилюють й урізноманітнюють змістове наповнення енциклопедії. Хороше враження справляють статті, присвячені окремим персоналіям – видатним дія-

чам Християнської Церкви, святителям, пророкам, духовним письменникам, теологам і філософам.

Доречним є і звернення авторського колективу до проблематики, пов'язаної з дохристиянськими віруваннями й греко-римським язичництвом, із його пантеоном олімпійських богів та героїв. У виданні містяться деякі цікаві статті, присвячені філософсько-теологічним категоріям і поняттям з «екзотичних» східних релігій – індуїзму, ведизму, брахманізму, джайнізму, буддизму, синтоїзму, зороастризму. Прикладом, зокрема, можуть слугувати такі статті як «Авеста», «Аватара», «Брахмани», «Вайшнавизм», «Вішну», «Ведизм», «Веданга» та ін.

Науковою об'єктивністю й незаангажованістю у поданні історичного матеріалу позначена стаття «Велесова книга». Ґрунтовністю, панорамністю та чіткістю формулювань характеризуються статті – «Велика схизма», «Біблія, або Святе Письмо», «Григорій Палама», «Великий піст», «Автокефалія», «Адам», «Введення в храм Пресвятої Богородиці».

Текстуальна частина видання унаочнюється значною кількістю тематичних ілюстрацій (не так часто у нас можна зустріти саме ілюстровані енциклопедії й довідники). Окремо необхідно підкреслити якість та логічність підібраного ілюстративного матеріалу.

Звісно, не всі статті цього енциклопедичного видання можуть претендувати на науково-аналітичну глибину та інформаційну повноту. В ряді статей прикінцева рекомендована література є надто обмежена і дещо однотипна, хоча за тридцять останніх років в Україні вийшло чимало наукових публікацій, присвячених – прямо або дотично – окремим термінам й поняттям, котрі, зокрема, фігурують у першому томі «Ілюстрованої історико-богословської енциклопедії».

Будь-яким енциклопедіям – і універсальним, і галузевим, і тематичним, зазвичай, притаманна наявність кодификованого довідкового апарату. Глосарії, показники імен, генеалогії богів, географічні назви, різного роду таблиці, корпуси використаних писемних джерел, – які найчастіше подаються у Додатку, полегшують користування матеріалами видання та значно спрощують орієнтацію в самому тексті. У рецензованому томі такий Додаток відсутній.

Якщо авторський колектив можливо вирішить скласти п'ятий (додатковий) том, – у ньому, на наш погляд, доречно би було розмістити, наприклад, такі важливі статті як «Амон», «Атон», «Бібл», «Богиня-матір», «Вавилон», «Великий понтифік», «Геракл», «ГераклідПонтійський», «Астарта».

Однак, висловлені міркування й побажання носять виключно рекомендаційний характер. Разом з тим, в умовах повномасштабної російської агресії, зважаючи також на скрутну ситуацію у сфері національної економіки, – поява «живої» книги, та ще й ілюстрованої спеціалізованої повноцінної енциклопедії, – заслуговує на щире схвалення і всіляку підтримку.

Авторський колектив можна привітати з успіхом та побажати йому якнайшвидшої реалізації усього запланованого проекту – виходу в світ решти томів. Цей колектив вчених-одномумців й справжніх ентузіастів науки, попри несприятливі реалії сьогодення, із честю продовжує нелегку освітньо-просвітницьку справу, розпочату в Україні ще у XIX ст. Миколою Маркевичем та Михайлом Грушевським.